

Kraków, 22.08.2021

Dr hab. Paweł Siwiec, prof. UJ
Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

**Opinia o dorobku naukowym i rozprawie habilitacyjnej
dra Marcina Styszyńskiego pt.
Środki retoryczne w manifestach organizacji Al-Kaida i Państwo Islamskie
(Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2020)**

Pan dr Marcin Styszyński jest arabistą, absolwentem Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2000). Z poznańską orientalistyką związany jest do tej pory; najpierw jako doktorant Zakładu Arabistyki i Islamistyki UAM, a od 2005 r. jako adiunkt. Od początku swojej pracy dydaktycznej i naukowej dr Styszyński wykazywał zainteresowania arabską stylistyką i retoryką, co znalazło swój wyraz w pracy magisterskiej poświęconej symbolice, alegorii i metaforze w dziele *Kalīla wa-Dimna*.

Zdecydowanym krokiem w kierunku badań nad retoryką arabską okazała się rozprawa doktorska (2005) wydana drukiem w Poznaniu w 2008 r. pt. *Retoryka arabska w twórczości Al-Dżahiza*, w której autor wykazał, iż Al-Dżahiz oprócz tego, że był prekursorem arabskiej retoryki, to także po mistrzowsku wykorzystywał figury retoryczne w swoim pisarstwie. W tym celu Habilitant dokonał przeglądu dzieł Al-Dżahiza, dokumentując licznymi przykładami bogactwo stosowanych w nich środków artystycznego wyrazu.

Po doktoracie nastąpiła seria artykułów poruszających kwestie wykorzystania retoryki we współczesnym dyskursie polityczno-religijnym w świecie arabskim i wreszcie przedstawiona jako rozprawa habilitacyjna monografia pt. *Środki retoryczne w manifestach organizacji Al-Kaida i Państwo Islamskie* (Poznań 2020).

Przedhabilitacyjny dorobek naukowy dra Styszyńskiego jest obszerny. Poza dwiema wymienionymi wyżej książkami obejmuje 35 artykułów i rozdziałów w monografiach, w tym 15 w języku angielskim oraz po jednym w języku rosyjskim i francuskim. Jest to przy tym dorobek o bardzo konsekwentnym kierunku badawczym. W znakomitej większości są to bowiem publikacje podejmujące problematykę związaną z retoryką arabską, a ściślej ze stylem retorycznym arabskich tekstów politycznych i propagandowych, zarówno pisanych jak i mówionych, rozpowszechnianych za pomocą różnego rodzaju mediów (drukowanych,

internetowych i audiowizualnych) przez organizacje dżihadystyczne oraz strony toczących się współcześnie konfliktów zbrojnych na Bliskim Wschodzie i w Afryce.

W artykułach tych (jak np. *Jihad propaganda during the military intervention in Mali*, *Propaganda irackiego skrzydła organizacji Al-Kaida* czy też *Apoteoza przemocy w propagandzie Państwa Islamskiego*) Habilitant wskazuje i szczegółowo omawia dwie uzupełniające się metody perswazji dżihadystycznej. Jedna to metoda klasyczna w postaci głoszonych słownie lub drukiem (rozpowszechnianych również w internecie) kazań charakteryzujących się wypracowaną przez wieki kompozycją i stosowanymi środkami retorycznymi, druga to szerokie wykorzystanie osiągnięć nowoczesnej technologii cyfrowej (zwłaszcza technik audio-wizualnych). Dr Styszyński celnie uwypukla też najczęstsze sposoby oddziaływania psychologicznego na odbiorcę: gloryfikację własnych poczynań organizacji dżihadystycznych z równoczesnym dyskredytowaniem przeciwników politycznych za pomocą starannie dobranych, kontrastujących ze sobą zwrotów retorycznych, epitetów, symboli, metafor i obrazów oraz manipulowanie cytatami z Koranu poprzez pomijanie fragmentów mogących osłabić wezwania do bezwzględnej walki militarnej przeciwko wrogom islamu, jak np. werset 61 sury *Al-Anfāl* (Łupy wojenne). Z drugiej zaś strony manifestowanie troski o losy społeczeństw muzułmańskich i deklaratywne utożsamianie się z tragicznymi doświadczeniami współwyznawców przy jednoczesnym przemilczaniu ofiar ponoszonych przez ludność cywilną na skutek zamachów terrorystycznych przeprowadzanych przez członków ugrupowań dżihadystycznych. Prezentowane zagadnienia zilustrowane zostały transkrybowanymi przykładami zaczerpniętymi z oryginalnych tekstów arabskich i zaopatrzonymi w tłumaczenia. W drugim z wymienionych wyżej artykułów wkrađło się przejęzyczenie translatorskie; określenie *Al-Furqān* w nazwie batalionu jednego z ugrupowań dżihadystycznych nie oznacza oczywiście zwycięstwa (co najwyżej metaforycznie), lecz zdolność do rozróżniania (oddzielania) prawdy od fałszu (od ar. *faraqa* – rozdzielać) – dlatego właśnie stało się synonimem Koranu.

Wartościowym rozwinięciem powyższej tematyki jest artykuł *Jihadist activities in Internet and social media* oraz *ISIS communication strategy*. Pokazuje on, jak szybko ugrupowania dżihadystyczne opanowały media internetowe (Youtube, Twitter, Instagram, fora internetowe, własne kanały prezentujące informacje w różnych formatach i językach), a także jak wszechstronnie i innowacyjnie je eksploatują do szerzenia swojej propagandy, pozyskiwania zwolenników oraz komunikowania się ze swoimi członkami i sympatykami. Tekst ten zawiera pewne niedomówienie związane z pochodzeniem tytułu *Dābiq*, publikowanego w internecie sztandarowego pisma tzw. Państwa Islamskiego. Wypadało w tym

kontekście przywołać eschatologiczny wymiar symboliki tej nazwy jako miejsca, gdzie według tradycji muzułmańskiej (*Ṣaḥīḥ Muslim: 2897*) rozegrać się ma decydujące przed końcem świata starcie pomiędzy siłami dobra i zła.

W pokrewnym kręgu tematycznym pozostają artykuły: *Środki retoryczne w emocjonalizacji konfliktu syryjskiego* (2013), *Religious rhetoric during the Egyptian revolution of 25 January 2011* (2013), *Application of rhetorical and liturgical devices during the Arab Spring in Egypt* (2015), *Retoryka kryzysu jemeńskiego w oficjalnych komunikatach obu stron konfliktu w latach 2016-2019* (2020). Tu również konsekwentnie, w oparciu o przyjętą metodologię analizy tekstów, autor wyodrębnia i egzemplifikuje dwa rodzaje budowania wypowiedzi perswazyjnej: klasyczną, sięgającą do wypracowanych zasobów środków stylistycznych wypowiedzi pisemnej lub ustnej, oraz nowoczesną, korzystającą w pełni z najnowszych osiągnięć techniki i pozwalającą oddziaływać na odbiorcę za pomocą bogatego repertuaru środków komunikacji niewerbalnej. W pierwszym z tych tekstów wystąpiła pewna nieścisłość; Muḥammad Ramaḍān al-Būṭī zginął w zamachu terrorystycznym nie przed meczetem, ale wewnątrz, kiedy przy pulpicie wygłaszał naukę dla zgromadzonych wiernych (w internecie dostępny jest film z tego zdarzenia).

Nie można też pominąć interesującego artykułu pt. *Wpływ arabskiej wiosny na spontaniczną twórczość literacką młodego pokolenia w Egipcie*. Autor poddaje w nim analizie krytyczno-literackiej przesiąknięte duchem arabskiej wiosny utwory poetyckie najmłodszej generacji twórców egipskich. Cytowanym w transkrypcji fragmentom utworów towarzyszą tłumaczenia własne na język polski. W niektórych nie udało się uniknąć drobnych potknięć, jak np. „Widok mojej głowy z placu Tahrir” zamiast poprawnego „Widok pionowy z Placu Wyzwolenia” (مَشْهَدٌ رَأْسِيٌّ مِنْ مَيْدَانِ التَّحْرِيرِ).

W swoich polskojęzycznych artykułach dr Styszyński zastosował uproszczoną, spolszczoną transkrypcję tekstów arabskich zaproponowaną przez Bogusława R. Zagórskiego, co zaznacza w przypisie. Taka notacja zaciera jednak w znacznym stopniu różnice fonologiczne, a tym samym zniekształca tekst oryginalny. W mojej ocenie nadaje się ona na przykład do tekstów prasowych lub publicystycznych, w publikacjach naukowych natomiast należałoby posługiwać się jednym z ogólnie przyjętych w opracowaniach arabistycznych standardów, np. ISO.

Wykazane tu pojedyncze, drobne niedociągnięcia nie mają jednak moim zdaniem istotnego wpływu na ogólną wartość naukową artykułów Habilitanta.

Zwieńczeniem dotychczasowego dorobku naukowego dra Marcina Styszyńskiego, w tym szczególnie badań nad retoryką arabską, jest niewątpliwie książka przedstawiona jako rozprawa

habilitacyjna, tj. *Środki retoryczne w manifestach organizacji Al-Kaida i Państwo Islamskie* (2020) wydana przez Wydawnictwo Naukowe UAM w Poznaniu. To niewielka pod względem objętościowym publikacja. Być może pod wpływem wcześniejszych studiów nad Al-Dżahizem Habilitant wziął sobie do serca preferowaną przez tego średniowiecznego pisarza i uczonego arabskiego retoryczną zasadę *ʿiğāz*, czyli zwięzłość wypowiedzi. Pomimo swej zwięzłości jest to znaczące na polu polskiej arabistyki studium badawcze i pierwsze w Polsce tak całościowe omówienie technik perswazji językowej (z wykorzystaniem środków retorycznych) a także oddziaływania niewerbalnego, jakimi w domenie języka arabskiego posługują się największe organizacje dżihadystyczne. W porównaniu z poprzednimi publikacjami książka ta obejmuje znacznie szersze spektrum zagadnień i o wiele obszerniejszy materiał źródłowy. Co warto podkreślić, w odróżnieniu od wcześniejszych artykułów polskojęzycznych, cytowane przykłady zostały zapisane w transkrypcji zgodnej ze standardem ISO.

Książka podzielona została w sposób klarowny i przemyślany na pięć rozdziałów oraz *Wstęp* i *Zakończenie*. W rozdziale 1. autor nakreśla tło historyczne nurtu dżihadystycznego w islamie oraz jego podłoże ideologiczne, a także okoliczności powstania i funkcjonowania Al-Kaidy i tzw. Państwa Islamskiego. Taki rozdział był niezbędny dla właściwego wprowadzenia czytelnika do tematu głównego. Dobrze też, że nie został zbyt mocno rozbudowany, choć z drugiej strony zabrakło w nim odniesienia do działalności i publikacji Abū al-ʿAlāʾ al-Mawdūdiego, których znaczący wpływ na rozwój globalnego dżihadyzmu jest niezaprzeczalny.

Rozdział 2. *Koncepcje współczesnej retoryki polityczno-religijnej w świecie arabskim* zawiera solidną prezentację stanu badań związanych z omawianą problematyką (w tym współczesnych publikacji arabskojęzycznych), skrótowe omówienie elementów klasycznej arabskiej retoryki oraz kompozycji i stylistyki kazań/przemówień (*ḥuṭba*), a także – co warto podkreślić – zaznacza rolę niewerbalnych środków perswazji (retoryka wizualna), nawiązując do współczesnego podejścia do badań nad retoryką.

Treść kolejnych dwu rozdziałów to efekt badania kształtu językowego manifestów politycznych rozpowszechnianych przez liderów Al-Kaidy oraz kazań/przemówień Abū Bakra al-Bağdādiego, samozwańczego kalifa tzw. Państwa Islamskiego. Wypowiedzi te dr M. Styszyński analizuje pod kątem stylu i wykorzystania środków retorycznych, dokumentując i egzemplifikując swoje ustalenia cytatami z tekstów będących przedmiotem dociekań. Skupia się głównie na środkach elokucyjnych służących realizacji dwu funkcji retoryki: pouczającej i perswazyjnej. Wybór takiego zakresu jest słuszny, ponieważ z uwagi na charakter badanych tekstów oraz towarzyszące im okoliczności, funkcja trzecia, estetyczna niejako z zasady **nie** odgrywa w nich żadnej istotnej roli. Są to zatem składniowe środki stylistyczne, tropy

retoryczne oraz figury retoryczne (głównie w warstwie znaczeniowej). Przeprowadzona w książce analiza dowodzi, iż arsenał zabiegów językowych, jakie w swojej propagandzie i perswazji stosują organizacje dżihadystyczne jest bardzo bogaty i jednocześnie mocno osadzony w klasycznej retoryce arabskiej. Najczęściej zaś wykorzystywane środki retoryczne to: cytowania z Koranu i Sunny, rozbudowane peryfrazy i powtórzenia, a także epitety, porównania, metafory, metonimie, synekdochy, antytezy i symbole. Co warte podkreślenia, dr Styszyński identyfikuje też stosowaną często technikę oddziaływania słownego na odbiorcę, polegającą na łączeniu na zasadzie kontrastu stylu zwięzłego, lapidarnego ze stylem rozwlekłym o rozbudowanej argumentacji lub szczegółowym opisie.

Pewien dysonans moim zdaniem wywołuje nadmierne szafowanie arabizmami w postaci oryginalnej terminologii literaturoznawczej, które zwłaszcza w nagromadzeniu zaciemniają sens wypowiedzi, tworząc trudny do zrozumienia dla niearabistów żargon. Tymczasem z powodzeniem można je zastąpić określeniami polskimi, np.: retoryka, tropy stylistyczne, warstwa stylistyczna składni, wypowiedź performatywna, figury słowno-dźwiękowe, cytat, powtórzenie – zamiast: *balāġa*, *bayān*, *ma^cānī*, *inšā^ʔ*, *badī^c*, *iqtibās*, *takrār* (na s. 28 zapewne przez nieuwagę po określeniu „wypowiedź performatywna” podany został w nawiasie arabski termin *ḥabar* zamiast *ʔinšā^ʔ*).

Dotyczy to także arabskiego terminu *ʔināb* oznaczającego generalnie nadmiar słów w stosunku do treści. Przyjęto określać nim, jak wiadomo, wypowiedź będącą przeciwieństwem stylu lapidarnego, jednakże taką, w której rozbudowa sfery leksykalno-frazeologicznej nie jest zwykłym pustosłowiem, lecz świadomym zabiegiem stylistycznym mającym na celu osiągnięcie zamierzonych efektów. Zabieg taki może pełnić funkcję objaśniającą, precyzującą albo uwydatniającą treści zawarte w zasadniczym trzonie zdania lub dłuższego wypowiedzenia, albo też służyć zwiększeniu ekspresji wypowiedzi. Na gruncie retoryki i stylistyki arabskiej nie oznacza on pojedynczej figury językowej, ale raczej całą kategorię zjawisk stylistycznych, których cechą wspólną jest nadmiar leksykalny, jak objaśnienie, parenteza, dopowiedzenie czy też powtórzenie.

Trafnym i wartościowym dopełnieniem całości rozważań zawartych w tej części pracy jest Rozdział 5. pt. *Sila perswazji zaplecza medialnego grup dżihadystycznych*. Szczegółowo i w sposób uporządkowany przedstawia Habilitant rozwój oraz zasoby środków oddziaływania informacyjnego ugrupowań dżihadystycznych na czele z Al-Kaidą i tzw. Państwem Islamskim w dobie technologii cyfrowej i internetu. Pokazuje ogromny wachlarz wykorzystywanych narzędzi i technik perswazji, począwszy od publikowanych w internecie cyfrowych edycji czasopism, jak wspomniane już wyżej „Dābiq” poprzez niezwykle rozbudowaną i ciągłą

rozszerzaną sieć portali internetowych wyspecjalizowanych w propagandzie i agitacji islamistycznej, niezliczone fora dyskusyjne i blogi, ekspansję w Youtube oraz w serwisach społecznościowych (jak Facebook, Twitter i Instagram) czy wreszcie wykorzystanie szyfrujących komunikatorów internetowych.

Istotnym walorem tej części monografii jest jednak przede wszystkim zwrócenie uwagi na to, jakiej ewolucji jakościowej uległo w ciągu ostatniego dwudziestolecia instrumentarium retoryczne Al-Kaidy i tzw. Państwa Islamskiego – od perswazji słownej po retorykę obrazu. Nie chodzi przy tym, co jasno wynika z treści rozdziału, o całkowite odejście od retoryki werbalnej, lecz wzbogacenie jej o nowe medium. Metaforę wyrażoną w słowach wspomaga, a czasami wręcz zastępuje metafora obrazu, anaforę lub epiforę w nagrany manifestie wzmacniają powtarzające się na początku lub na końcu sekwencji słownej migawki filmowe, symbolikę uzupełnia obraz i dźwięk (efekty audio-wizualne), cytat zastępuje przytoczenie nagranej dłuższej lub wypowiedzi, itd. Bardzo dobrymi przykładami przywoływanymi przez dra Styszyńskiego są emitowane w internecie przez Al-Kaidę tzw. „raporty z frontu walki”.

Na uwagę zasługuje spostrzeżenie dotyczące nieintencjonalnego, bo wymuszonego przez Twitter, zwięzłego stylu wypowiedzi. Wiadomo bowiem, że komunikaty wysyłane poprzez to medium nie mogą być dłuższe niż 280 znaków. Przeważnie więc, jak wykazuje Habilitant, skutkuje to językiem skrótowym, potocznym (bardzo często w lokalnym dialekcie) charakteryzującym się dominacją parataksy i nierzadko przejęzyczeniami, a czasami nawet przypominającym coś w rodzaju łamanej arabszczyzny, gdzie tekst arabski poprządkany bywa słowami angielskimi.

Reasumując, *Środki retoryczne w manifestach organizacji Al-Kaida i Państwo Islamskie* to bez wątpienia licząca się monografia, napisana w sposób przemyślany w oparciu o analizę obszernego, głównie arabskojęzycznego materiału źródłowego, a także wymagająca szerokiego rozeznania w problematyce pozafilologicznej. Ma ona też moim zdaniem walor praktyczny; może okazać się przydatna dla instytucji państwowych zajmujących się śledzeniem agitacyjnej działalności skrajnych organizacji islamistycznych. Poczynione wyżej uwagi krytyczne mają głównie charakter polemiczny i w żadnym razie nie było ich celem pomniejszanie wartości merytorycznej pracy.

Dokonując oceny sylwetki naukowej dra M. Styszyńskiego, nie można pominąć jego artykułów o charakterze politologicznym stanowiących co prawda poboczną, ale jednocześnie ważną linię jego zainteresowań naukowych, jak: *Confrontation and reconciliation process among Islamists after the Arab Spring* (2015), *The rise of global terror. ISIS' domination and influence* (2016), *Post-Islamic state scenario in the Middle East* (2017), *Konflikt w Jemenie*

jako przykład wojny zastępczej (2018). W dużej mierze są one zapewne owocem nieszablonowej drogi zawodowej Habilitanta, jako że poza pracą naukowo-dydaktyczną przez kilka lat pełnił odpowiedzialne funkcje dyplomatyczne w krajach arabskich: II sekretarz Ambasady RP w Kairze (2009-2012), wicekonsul i II sekretarz Ambasady RP w Algierii, Mali i Burkina Faso (2012-2014), konsul i I sekretarz Ambasady RP w Rijadzie (2016-2018). O jego wiedzy i doświadczeniu świadczy udział w międzynarodowych gremiach eksperckich, jak konsultacje dotyczące wpływu propagandy dżihadystycznej na przywódców organizacji Państwo Islamskie w ramach projektu *Special Operations Command Central – SOCCENT* przy współpracy z Departamentem Obrony USA oraz think-tankiem NSI a także w czteroosobowym zespole eksperckim powołanym przez think-tank: Global Network for Rights and Development (GNRD) w Norwegii oraz Le Centre Français de Recherche sur le Renseignement (CF2R) w Paryżu w ramach projektu *Balancing Counter-Terrorism and Human Rights: Challenges and Opportunities* w celu wypracowania norm i skutecznej polityki walki z zagrożeniami terrorystycznymi na świecie przy poszanowaniu praw człowieka i swobód obywatelskich.

Analiza osiągnięć naukowych Habilitanta prowadzi mnie do wniosku, iż jest on w pełni uformowanym, samodzielnym naukowcem, a prowadzone przez niego badania charakteryzuje konsekwentny rozwój koncepcji i myśli badawczej oraz rzetelność metodologiczna i merytoryczna. Stwierdzam zatem, że zarówno rozprawa habilitacyjna, jak i cały dorobek naukowy i dydaktyczny dra Marcina Styszyńskiego mogą stanowić podstawę do nadania mu stopnia doktora habilitowanego i w związku z tym wnoszę o dopuszczenie go do kolejnych etapów przewodu.

Pawel Liwe